

FRA SPAR- SOM FRITID TIL GRISE- FEST PÅ MALLORCA

Af Tina Skovsted

Arbejdernes indtog i turismen var et produkt af det 20. århundredes arbejdstidsforkortelser og forbedrede økonomiske vilkår. I den nye folkelige turisme gjaldt det først og fremmest om at slappe af og være sammen med andre.

Ved indgangen til det 20. århundrede er ferie et ukendt begreb for størstedelen af den danske befolkning. Først med vedtagelsen af ferielovgivningen i 1938, der sikrer arbejderne 12 dages ferie med løn, kan man begynde at tale om en egentlig arbejdeturisme. Indtil det tidspunkt er ferierejser yderst sjældne, og ferieformerne er beskedne og improviserede i modsætning til det bedrestillede borgerskabs landliggekultur i samme periode. Det falder derfor naturligt at tale om arbejdernes fritidsliv fremfor ferieliv i begyndelsen af 1900-tallet.

Fritidslivet er dog meget begrænset. Den lange arbejdsdag på 10-12 timer levner kun tid til få fritidssysler. Når arbejdsdagen slutter, har alle behov for hvile – og meget andet er der faktisk heller ikke at tage sig til på hverdagene. Derfor bliver det meget almindeligt for arbejderne at gå på værtshus efter fyraften og fortsætte det drikkeri, som finder sted på mange arbejdspladser. Værtshusbesøget kan ses som en flugt fra og en kompensation for arbejdspladsens hårde vilkår og hjemmets trange kår. Her bliver der spillet kort, fortalt vitser og historier, og den politiske situation herhjemme og ude i verden bliver diskuteret. Værtshuskulturen, der er en udpræget maskulin kultur, giver mændene en følelse af frihed – en markering af, at manden er fri og uafhængig og kan gå og komme, som han vil.

Kun om søndagen holdes der fri. Siden 1891 er søn- og helligdagsarbejde forbudt, og søndagen kommer derfor til at aftegne grænsen mellem arbejde og fritid. Søndag bliver arbejdernes rekreative dag, og dagen adskiller sig markant fra de seks andre ugedage. Ugens fridag markeres ved, at man trækker i sit fineste tøj, og middagen, der serveres, er et rent festmåltid i forhold til hverdagens ensformige og simple måltider. For børnene er dagen helt speciel, for den giver dem mulighed for at være sammen med deres far, hvis ellers han er i humør til det:

“Om søndagen lavede mor en ekstra middag med kød og godt med sovs og kartofler. Vi fik

altid to retter. Det var ofte øllebrød uden mælk og fløde. Børnene blev pyntet, og hvis far var i godt humør, gik han en eftermiddagstur med os”¹

Spadsereturen, specielt turen ud i skoven, bliver arbejdernes dominerende rekreationsform omkring 1900-tallets begyndelse. Arbejderne er dog ikke alene om at nyde naturen; frisk luft havde længe været borgerskabets medicin for at kunne klare bylivets strabadser. Men hvor borgerskabet kommer for at finde ro i naturen, indtager arbejderne naturen med højt humør og gerne i samlet flok, hvilket får den dannede og kultiverede borger til at ryste på hovedet af den højrøstede arbejder.

Arbejderfamilien mødes gerne med familie og venner ved skovens traktørsted, eller man deltager i den årlige skovtur arrangeret af fagforeningen eller andre foreninger og klubber, der begynder at skyde op som alternativ til værtshuskulturen for at varetage arbejdernes interesser. Flere arbejdere begynder at deltage i et mere borgerligt og upolitisk foreningsliv som f.eks. håndværker-, sang-, idræts- og teaterforeninger. Oskar Hansen, der er søn af en typograf, har i sine erindringer beskrevet Værksteds-Sangforeningens årlige familieskovtur:

“Naar de tog i Skoven, var det Ture med Sang og Klang og Humør. Mændene kom med Konerne under Armen, Ungerne flagrende rundt omkring. Om aftenen sluttedes der med Punchsold i et Skovløberhus.”²

For arbejderne bliver naturen en slags frizone, en neutral zone udenfor den produktive og re-produktive sfære, hvor arbejderne er frigjort fra alle de former for overvågning, som findes på arbejdspladsen og i samfundet. I den henseende bliver udflugterne i det fri en kompensatorisk sfære for arbejderne, og det er også i langt højere grad frihedsfølelsen end skønhedsværdier og naturoplevelser, der bliver det centrale for arbejderne.

Kolonihaven

Efter Septemberforliget i 1899 bliver der indgået mange overenskomster, som i de følgende år medfører en gradvis forbedring af arbejderne fritid og lønninger. For mange betyder den forbedrede velstand, at der nu er råd til at leje en kolonihave og bygge sig et lille hus dér. Kolonihaven kan ses som en erstatning for drømmen om eget hus med have, og den kan desuden yde et vigtigt tilskud til familiens husholdning i form af selvdyrkede grøntsager. Kolonihaven imødekommer arbejderne behov for frisk luft og frie omgivelser og bliver

Skovturen er den spæde begyndelse til selskabsrejsen. Vigtigere end naturen er det festlige samvær og den korrekte påklædning. Københavns Skiltefabrik's skovtur den 24. juni 1905 (ABA).

en kompensation for trange og dårlige boliger. Samtidig betyder kolonihaven en glædelig tilbagevenden til den landlige livsform, som de fleste arbejdere har rod i. Gennem kolonihaven bliver kontakten til naturen genoprettet, og man får igen brug for de nedarvede erfaringer fra landet, der ikke kan inddrages i arbejdet i byen. På den måde kommer kolonihaven til at danne bindeled mellem land og by.

Fællesskabet og det sociale liv er et af de vigtigste karakteristika ved kolonihaven, der er et fristed, hvor arbejderidentitet og familiehytte forenes. Man hjælper hinanden med

praktiske ting, låner redskaber af hinanden og udveksler gode råd hen over hækken. Specielt søndag, når alle har fri, er der liv i kolonihaverne. Flaget hejses og Madam Blå bliver sat over, så man kan byde familie og venner på en kaffetår. Litteraturhistorikeren Svend Aage Andersen ser de fællesskabsformer, der opstår i haverne, som et udkast til en anden livsform – en solidarisk, åben og bevidst tilværelse med et fælles mål, et liv, hvor man kommer hinanden ved, holder sammen og er parat til at hjælpe hinanden.³

Efterhånden ændres kolonihavens funktion

fra nyttehave til fritidssted med et næsten udelukkende rekreativt formål. Haverne ændrer karakter til det mere luksusbetonede og æstetiske, også hvad angår husets udseende og størrelse. Nøgleordene bliver nu skønhed og pænhed i naturoplevelsen, og kolonihaven får status af rekreationssted, hvor man kan hvile ud oven på arbejdet. Samtidig bliver det efterhånden mere almindeligt at overnatte i haven fra lørdag til søndag, og i slutningen af 1920'erne begynder man at bo fast i haven om sommeren.

Mellemkrigstiden

Frisk luft og fysisk aktivitet kendetegner fritidsinteresserne i mellemkrigstiden. Nye værdier vinder frem, som sammen med den øgede fritid er med til at danne grobund for udbredelsen af en række nye friluftsbewægelser som lejrsportsbewægelsen og vandrebewægelsen.

I 1930 grundlægges *Dansk Vandrelaug* og *Herbergs-Ringen*, der er en sammenslutning af danske ungdomsorganisationer. Vandrerkhjem begynder at skyde op i byerne og nær smukke udflugtsmål, hvor man kan overnatte for et beskedent beløb. Interessen for vandrelivet vokser blandt den danske befolkning, og Dansk Vandrelaug bliver hurtigt en af landets største foreninger. Ved begyndelsen i 1930 udstedes 300 vandrerkort, mens tallet i 1937 er oppe på 37.487.⁴

Spejderbewægelsen florerer også. *Det Danske Spejderkorps* stiftes i 1909. Forbilledet er Lord Baden-Powell's spejderkorps, og dets idealer er sanddrøhede, hjælpsomhed og renhed i tanke, ord og handling; man sigter mod ungdommens friluftsofdragelse. Det er den politiske baggrund, der afgør, hvilken spejderbewægelse børnene deltager i. Borgerskabets børn deltager i det Det Danske Spejderkorps, mens arbejderbørn er tilknyttet *De Unges Idræt*, DUI.

Ved siden af de organiserede bewægelser begynder en almen interesse for friluftslivet og den mere aktive ferie. Især kommer teltet og cyklen til at spille en stor rolle for den arbejderturnisme, som nu begynder at tage form.

Sammenlignet med andre ferieformer er cykelferien en billig ferie, som gør det muligt for arbejderne at drage ud i landet til skov og strand. At kunne pakke sit teltudstyr og sætte sig op på sin cykel og rejse ud i naturen skaber en ny følelse af frihed.

I 1926 danner nogle teltligere syd for København *Lejrklubben Danmark*, som er forløberen for det, vi i dag kender som *Dansk Camping Union*. Lejrklubben, der kun består af 26 medlemmer, bliver dannet ud fra det grundlag, at organiseringen vil give en bedre forhandlingsposition overfor grundejerne og landbe-

folkningen. Herefter begynder lejrpladserne at skyde op i passende cykelafstand fra byerne – Hundige, Skodsborg og Hulerød er nogle af de første faste lejrpladser udenfor København. Lejrpladserne er nærmest en slags havekolonier – dog uden haver – hvor teltfolket bor sommeren igennem, mens arbejdet passes inde i byen.⁵ Langt de fleste danskere camperer på denne måde, hvor man opsøger en plads og slår sig ned der, så længe ferien varer.

I 1930'erne og 1940'erne bliver det at tage på cykel- og teltferie mere udbredt, især efter at man i 1938 får retten til to ugers ferie. Men

det er først med bilens gennembrud fra midten af 1950'erne, at campinglivet, som telt- og lejrlivet kommer til at hedde, for alvor slår igennem.

Det moderne badeliv

En anden form for friluftsliv, som bliver populær i mellemkrigstiden, er badelivet. Årsagen hertil skal findes i tidens kulturelle strømninger, der giver sig udslag i en ny opfattelse af stranden og naturen og af kroppen og dens funktion.

Strandlivet giver nye muligheder for fysiske aktiviteter og betyder et gennembrud for den moderne kropskultur. Bellevue i sommeren 1946 (ABA).

Fokuseringen på kroppen må ses i sammenhæng med den omformningsproces, det danske samfund i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet er inde i. I denne periode fødes det moderne Danmark. Omformningsprocessen består af en lang række elementer som industribebyggelse, byvækst og infrastruktur, men også menneskers livsførelse og orientering moderniseres på en gennemgribende måde. Stadig ekspansion og fornyelse bliver samfundsmæssige normer.

Også kropskulturen bliver en del af disse forandringer. Tidligere har de kropskulturelle værdier i f.eks. keglespil, skøjteløb og skovture i hovedsagen været adspredelse og rekreation. Men med industrien og industrikulturens import følger en ny kropskultur baseret på friluftsliv og sport, der passer til og udtrykker industrikulturens normer og værdier. Her er det resultater og ekspansion, der tæller.⁶ Det er imidlertid vigtigt at understrege, at sport ikke kun er en jagt efter nye rekorder: hurtigere, længere eller højere. Cykelsporten er et udmærket eksempel med dens ture ud i det grønne. Her lægges vægten på det kropsligt rekreative og på at komme ud og væk fra byen.

Fokuseringen på kroppen afspejler sig i bade- og strandlivet. Kroppen træder nu frem i en ny rolle og indgår i 1930'ernes modernitetsprojekt, hvor det er det enkle og funktionelle, der råder. Det kommer blandt andet til udtryk i bademoden, hvor det nye mantra hedder mindre og kortere. For mandens vedkommende må heldragten vige for badebuksen, og kvinderne går fra flere lag tøj til ét – og dét i mere bekvemme stoffer og design. Kroppen er dog stadig dækket til!

Et andet sted, hvor det nye kropssyn kommer til udtryk, er i forhold til soldyrkning. Hvor det før var fint *ikke* at være solbrændt, hvorved man signalerede velstand – man behøvede ikke at arbejde udendørs – bliver det nu stik modsat. Ved at dyrke solen viser man, at man er bevidst om sin krop. Og det er ikke kun farven, der betyder noget. Det er den aktive, veltrænede og velplejede krop, som eftertrages.

Stranden bliver en arena, hvor mennesket i

betragterens øjne kan spejle de nye opfattelser af kroppen, og hvordan denne skal føres. 1920'ernes og 1930'ernes friluftsliv byder på nye bevægelsesmønstre, der betyder, at man skal lære at kontrollere sin krop på en anden måde end tidligere. Det handler om, hvordan man kigger i smug, hvordan man klæder sig af på en diskret måde, men også om hvordan man kan lære at slippe sig løs, at lege på stranden, springe i vandet under – 'ti, tyve, tredivet'. Stranden bliver et sted, hvor den nye tids friere seksualitet, som prædikes af samtidens meningsdannere, forsigtigt skal afprøves. På sandstranden nærmer vi os den mere hedonistiske retning i moderniteten, den som handler om at 'unde sig'.⁷ Det medfører, at sandstranden forbindes med en opremsning af moralske forbud på en anden måde end den stenede strand eller badeanstalten. Udfra den ældre moralopfattelse opfattes sandstranden som umoralsk med sin forførende blødhed, hvilket opmuntrer til at lade kroppen læne sig mod en nydelsesfuld hvile og unyttig leg.

Det frie badeliv er en del af 1920'ernes og 1930'ernes modernitetsprojekt. Sandstranden som fænomen hører til det middelhavsmiljø, der er inspirerende for modernismens grundlæggere, funktionalisterne. Sand, den hvide farve, flade hustage, stærkt sollys og højhuse er ting, der tilhører den nye æstetiske diskurs. Sandstranden bliver det naturlandskab, som passer bedst ind i funktionalismens modernitetsideal. Det moderne menneske skal have adgang til lys, luft og sol, og derfor begynder man at oprette nye sandstrande. Bellevue Strandbad, der tegnes af arkitekten Arne Jacobsen og åbnes i 1932, er et eksempel på, hvordan man i kanten af en park skaber en helt ny sandstrand. For at forsyne det nye strandbad med en bred sandstrand, må man pumpe tonsvis af sand ind på den fremtidige badestrand.⁸ Den nyskabte sandstrand får indgang fra Strandvejen, og man må betale 25 øre for at komme ind.

Betalingen for at bade strider dog mod Socialdemokratiets ønske om fri adgang til de fælles goder, som længe har været forbeholdt borgerskabet. Efterhånden som hele kyst-

strækningen bliver moderniseret, og brugerbetaling indføres til dækning af driftsomkostningerne, trækker det op til heftig debat mellem kystkommunerne og Rigsdagen – mellem borgerskabet og arbejderklassen. Især indskrænkningen af fribadet ved Klampenborg Sydstrand fører til vældige protester blandt storbyens indbyggere. Sydstranden er tænkt som den brede befolknings eje; her skal befolkningen have mulighed for at tumle sig frit i solen, i sandet og i bølgerne. Men for at sikre 'ordnede' forhold vil den borgerlige kommune i Gentofte tage betaling af badegæster, der ønsker at benytte den ellers offentlige strand.

Stridens kerne drejer sig imidlertid ikke kun om penge, men i høj grad også om divergerende moralopfattelser, som bogstavelig talt støder sammen i strandkanten. Borgerskabet er vant til at benytte badehoteller eller egen bolig med ordnede forhold, som man kalder det, mens arbejderne nu engang bruger de faciliteter, der er tilgængelige – om det så blot er naturen. Men nu skal de to klasser dele strand. Statsminister Stauning, der er fortaler for fribadet, ser ikke dette som uanstændigt eller umoralsk. Tværtimod finder han det økonomisk uansvarligt overfor den fattige del af befolkningen at tage sig betalt:

“Efter at vi nu i Fjor og i Aar har set, at Folk selv holder Justits, tror jeg at kunne sige paa Regeringens Vegne, at det vilde være uforsvarligt i disse Krisetider at tvinge Familier til at betale for at bade derude. Jeg nærer ikke Tvivl om, at Tusinder vil besøge og benytte Badekabinerne, men alle de, for hvem dette økonomisk er uoverkommeligt, bør selvfølgelig ikke derfor være afskaaret fra Badning ved Klampenborg. Dette har hele Tiden været Forudsætningen baade fra min Side og fra adskillige Institutioner, som har kæmpet for Arealerne Frilæggelse.”⁹

En lignende holdning møder man hos de badende gæster en varm sommerdag i slutningen af maj i 1932. Til en journalist på Social-Demokraten udtaler frk. Sørensen fra Blaa-gaardsgade sig således om forbudet:

“Jeg vil absolut protestere imod et saadant Forbud. Det er en ganske vanvittig Tanke. Jeg synes, Folk opfører sig så pænt herude. I den Tid, jeg er kommet her, har jeg intet anstødeligt set. I virkeligheden er Stranden for lille til alle de Folk, der tager her ud for at nyde Luften og Vandet. Hvordan kan man så tænke sig at gøre den mindre?”¹⁰

Disputten topper i sommeren 1932 og ender med et kompromis: adgangen til stranden bliver gratis, men man skal benytte sig af de opstillede omklædningsfaciliteter, der kan deles af hele familien eller af vennerne, hvilket skærer ned på omkostningerne. Endvidere bliver det tilladt at medbringe eget telt.

Ferieloven

I 1938 kommer så endelig den lov, mange arbejdere har ventet længe på, og som må opfattes som den mest betydningsfulde forbedring af arbejdsvilkårene siden 8-timers arbejdsdagens vedtagelse i 1919: loven om ferie med løn. Oplægget til ferieloven er et led i et internt forlig mellem de to regeringspartier, Socialdemokratiet og Det radikale Venstre. Lovforslaget, der bliver fremsat i Folketinget den 8. februar af socialminister Ludvig Christensen, går ud på, at enhver arbejder, funktionær og medhjælper har ret til 12 dages ferie med løn. Både Venstre og Konservative er imod forslaget, men deres 44 stemmer er ikke nok mod socialdemokraternes, de radikales og kommunisternes 77 stemmer ved den endelige afstemning i Folketinget den 6. april 1938. Den 1. juli træder ferieloven i kraft, hvilket indebærer, at alle arbejdere får 9 dages ferie med løn i 1939 og 12 dage fra 1940, svarende til 1 dags ferie pr. måned og 4% af lønsummen.¹¹

Den nye ferielov betyder, at omkring en halv million arbejdere og funktionærer i 1939 får ferie for første gang. For at håndtere denne nye gruppe af ferierende nedsætter man på forslag af statsminister Stauning et udvalg med repræsentanter for arbejderbevægelsens hovedorganisationer, som skal udarbejde en

plan for, hvordan ferien kan tilrettelægges bedst og billigst:

“Men skal Ferien give det rette Udbytte, maa den betegne en Afspænding, en Rekreation. Man maa ikke alene se bort fra Maskinernes ensformige Jag; nye friske Indtryk, sund Luft og skøn Natur maa der være Adgang til. Skal dette naas, maa ogsaa det folkelige Ferieliv organiseres.”¹²

Sådan lyder ordene fra udvalgets formand, Ib Kolbjørn, og udfra den erkendelse forbereder man dannelsen af organisationen *Dansk Folkeferie*, hvis hovedformål er at skaffe de bedste og billigste ferieophold for det størst mulige antal ferierende arbejdere. I arbejdsplanen hedder det mere udførligt om opgaverne:

- “1. Organisering af billige Ferieophold til Standardpris rundt om i Landet ved faste Kontrakter med eller Leje af Hoteller og Pensionater,
2. Ligeledes en Organisering af billige Ferieophold til Standardpris for Byens Arbejdere med Familie i danske Bondehjem og for Landbefolkningen i danske Byarbejderhjem,
3. Bestræbelser for at faa Gyldigheden af Statsbanernes Returbilletter forlænget til de to Uger, der nu gennem Lovgivningsmagten bliver fastsat som Norm for Ferien,
4. Tilvejebringelse af faste og midlertidige Feriehjem og Arbejderhoteller, enten ved Samarbejde ved bestaaende Hjem, tilhørende Arbejderorganisationer, ved Leje af velbeliggende Kost- og Højskoler, Folkeskoler eller gamle Herregaarde, eller ved Opførelse af egne Feriecentre,
5. Oprettelse og Anvisning af Lejrpladser,
6. Systematisk Udbygning af Vandrerhjemmerne,
7. Organisering af Vandre- og Cyklehold gennem smukke danske Egne,
8. Udveksling af ferierende skandinaviske Arbejdere,
9. Arrangement af egne Udflugtstog til billige Masseture uden for den egentlige Højsæson i Samarbejde med Statsbaner og Turistforeninger,
10. Krydstogter med lejede Dampere, evt. i Samarbejde med øvrige Arbejderrejse-organisationer,
11. Billige Rejser i Ind- og Udland, herunder

fælles nordiske Arrangementer i Samarbejde med øvrige Arbejderrejseorganisationer, 12. Tilrettelæggelse af et hensigtsmæssigt Opsparingssystem med Ferien for Øje for Arbejdere og deres Familier.”¹³

Dansk Folkeferie

På en generalforsamling den 17. oktober 1938 stiftes Dansk Folkeferie. Startkapitalen er 392.000 kr., tegnet ved 1-krones og 50-øres gebyrer indenfor alle de andelshavende faglige organisationer. Johs. Sperling, der på det tidspunkt er journalist ved Social-Demokraten, bliver valgt som bestyrelsens formand og Dansk Folkeferies daglige leder.¹⁴

Den 1. marts 1939 åbner Dansk Folkeferie sit kontor og rejsebureau i Frederiksborggade 42 i København. Der bliver budt på lidt af hvert i det første program. I alt udbyder Dansk Folkeferie 250 arrangementer, herunder et krydstogt Østersøen rundt, ophold på hoteller, pensionater og feriehem i Danmark, udlandsrejser til Norge, Sverige, Finland, Island, Estland, Belgien, Holland, Frankrig, Tyskland, Grækenland, Sovjetunionen og andre lande. Dertil kommer ‘Arbejderferie i Landbohjem’ og ferie i bungalows. Endvidere er der forslag til udflugtstog, cykelture og vandreture.¹⁵

Dansk Folkeferies store succes bliver feriebyerne. Den første ferieby bliver oprettet ved Esbjerg i 1939, og årene efter følger feriebyerne ved Gilbjerg, Middelfart, Karrebæksminde og Marielyst. Denne ferieform med eget hus, hvor familierne selv kan lave mad, tiltaler den danske mentalitet samtidig med, at den er økonomisk overskuelig for en stor del af befolkningen. Turen til feriebyen foregår med cykel eller offentligt transportmiddel og ofte med stor oppakning. For selv om feriestedet er møbleret og udstyret med køkkengrej, er det almindeligt at medbringe duge, sengetøj, håndklæder etc. Kvaliteten af feriehusene er langt fra den samme som i dag. Toilet, rindende vand, elektricitet og opvarmningsmuligheder er ikke standard. Men inventaret er ikke det vigtigste for feriegæsterne. Det er nærhe-

den til vand, lys og luft – de grønne omgivelser – der har betydning.

I krigsårene er Dansk Folkeferie som så mange andre ramt af knaphed og rationering, og det sætter sit præg på feriebyernes første år. Det er kun Gilbjerg og Karlslunde, der ikke er beslaglagt af besættelsesmagten. Men krigen ændrer ikke folks lyst til at tage på ferie. Efterspørgslen efter pladser i feriebyerne er stor, og for manges vedkommende begynder ferieforbereelserne i en lang kø foran Dansk Folkeferies kontor. Hvert år den 1. maj bliver feriehusene lejet ud. I Dansk Folkeferies beretning fra 1942 kan man læse, at folk allerede aftenen før 1. maj begynder at stille sig i kø i håb om at få en feriebolig. Efterhånden som årene går, vokser køen sig endnu større, og til sidst når den hele vejen rundt om den karré i Frederiksborggade, hvor Dansk Folkeferie har sit kontor. Den lange kø medfører store trafikproblemer, og derfor flytter man arrangementet til idrættens hus på Østerbro.¹⁶

Årene efter krigen er Dansk Folkeferie stadig hårdt ramt af de økonomiske problemer, som krigens beslaglæggelser har forvoldt, og til trods for at man nu kan genoptage rejserne til udlandet, er det ikke nok til at overvinde den økonomiske krise, man befinder sig i. I 1951 er Dansk Folkeferie meget tæt på at lukke. Men med hjælp fra statsminister Hans Hedtoft, der i en tale i Arbejds- og Socialministeriet fremhæver Dansk Folkeferies store betydning for arbejderbevægelsen, bliver al gæld, som er stiftet i forbindelse med skaderne efter beslaglæggelserne, eftergivet.

Efter den tid begynder Dansk Folkeferie på en frisk, og man har meget at indhente. Nye ferieboliger bliver bygget, mens de gamle bliver udbygget og sat i stand. Den begyndende velstandsstigning i 1950'erne stiller nye krav til komforten. I et særnummer fra 1958, der beskriver Dansk Folkeferies første tyve år, bliver de nye feriehus i Helsingør præsenteret.¹⁷ Husene byder på en bedre komfort og isolering end de tidligere ferieboliger. Forbedringen er led i et forsøg på at ændre folks ferievane og få dem til at holde ferie på andre tider end de sædvanlige. Ferieperioden går fra

2. maj til 30. september, men langt de fleste danskere vil holde ferie i juli måned, hvilket dels betyder, at langt fra alle får en ferieplads, og dels, at det koster Dansk Folkeferie en masse penge at have husene til at stå tomme resten af året. Fra 1953 får danskerne en uges ferie mere og mulighed for at holde ferie uden for den fastlagte ferieperiode, da den ekstra uge – medmindre arbejdsgiveren har nogen indvendinger mod det – kan lægges i den resterende del af året.

Men velstandsstigningen volder Dansk Folkeferie nye problemer, da man ikke længere er alene om at udbyde ferierejser. Mulighederne er mange, ikke mindst efter bilens gennembrud: camping, private sommerhuse og charterrejser har bud efter Dansk Folkeferies kernekunder. Derfor begynder man at introducere lignende rejser, og i 1978 oprettes en udlandsafdeling med Malta som første rejsemål.

Velfærdssamfundet

Danmark bærer i årene umiddelbart efter anden verdenskrig stadig præg af at være et knaphedssamfund. Det er fortsat svært at få fat i bestemte varer, og levestandarden blandt de dårligst stillede arbejdere er meget lav. På trods af, at der i 1920'erne og 30'erne skete en vis indkomstudjævning, må arbejderne i efterkrigstiden leve yderst sparsommeligt og nøjsomt. Det sætter sine spor på fritids- og ferielivet. Langt de fleste danskere har ikke råd til at tage på ferie, og derfor bliver ferien oftest holdt derhjemme eller hos familie og venner.

Men allerede fra midten af 1950'erne begynder marchen mod velfærdssamfundet. Udviklingen fra landbrugssamfund til industri-samfund tager for alvor fat. Velstandsstigningen får stor betydning for den turisme, der i takt med udviklingen vokser frem i slutningen i 1950'erne og ikke mindst i løbet af 1960'erne.

Den fulde beskæftigelse forbedrer arbejderens økonomiske situation. Man får flere penge til forbrug. Hus og have kommer til at danne rammen om arbejderens nye tilværelse, og oveni kommer bilen, køleskabet, vaskemaskinen, fjernsynet, musikanlægget, foto- og film-

apparatet etc. For mange bliver de øgede materielle goder et billede på vejen til et bedre liv. Det giver, som historikeren Søren Mørch skriver, mening at stræbe: belønningen er stor og øjeblikkelig.¹⁸ Forbrugsgoderne giver nye muligheder for social opstigning – og den nye tilværelse kan endda købes på afbetaling. Med denne udvikling tegner der sig konturerne af en helt ny type arbejder og en ny type arbejderliv. Svend Aage Andersen kalder den ny type for 'den velstående arbejder', og det karakteristiske ved den ny type er, at han frem for alt tænker materielt og vil sælge sin arbejdskraft dyrest muligt for at kunne bruge lønnen til at skabe et mere tilfredsstillende liv uden for arbejdspladsen.¹⁹ De forbedrede vilkår betyder, at arbejdernes livsstil ændres. Arbejderne begynder nu for alvor at optage de værdier og livstile, som kendetegner middelklassen. Hjemmet og familien kommer i fokus, og man stræber efter at give børnene en bedre opvækst end den, man selv har fået.

En stor del af fritiden koncentrerer om familien og hjemmet. Samtidig gør de forbedrede boligforhold det mere attraktivt at være hjemme, og de nye forbrugsgoder såsom fjernsynet og stereoanlægget er med til at gøre folk mindre motiverede til at forlade hjemmet. En analyse af danskernes fritidsvaner foretaget af Socialforskningsinstituttet i 1964 viser, at et stort flertal af den danske befolkning tilbringer det meste af fritiden inden for hjemmets fire vægge, og at aftenen oftest tilbringes foran fjernsynet. Omkring 3/4 af den danske befolkning har i 1964 fjernsyn i hjemmet, og gennemsnitligt bruges der 1 1/2 time om dagen på at se fjernsyn – hvilket betyder, at fjernsynet udgør hovedaktiviteten blandt hjemmeaktiviteterne.²⁰ Det monotone og høje arbejdstempo viser sig at være både fysisk og psykisk nedslidende, og mange arbejdere er godt trætte efter fyraften – fritiden reduceres derfor let til den ene funktion: hvile og adspredelse. Og for mange opfylder fjernsynet dette behov.

I perioden fra 1958 til 1973 bliver den overenskomstmæssige arbejdstid gradvist nedsat til 40 timer ugentlig, og i 1970 forlæn-

ges ferien til fire uger. Samtidig bliver lørdagsfri efterhånden mere almindeligt. Med arbejdstidsforkortelsen, lørdagsfri og længere ferie åbner der sig en ny mulighed for arbejderne – især i sommerhalvåret – for 'at komme væk fra det hele', som det karakteristisk hedder. Hverdagene bliver det kedelige med arbejde, sure pligter, travlhed og stress, mens weekend og ferie giver mulighed for at slappe af og nyde livet.

Den bedre levestandard og de højere lønninger betyder samtidig, at mange af de gamle fritids- og ferieformer bliver erstattet med nye. Ophold i kolonihaven bliver udskiftet med

Campinglivet blomstrer i 1950'erne samtidig med privatbilismens gennembrud (ABA).

sommerhusferie og cykelferien med bilferie. Sommerhuset bliver endvidere en erhvervelse for mange, da der er mere prestige i at være sommerhusejer end kolonihaveejer. Det drejer sig om at vise, at man har råd. De materielle goder bliver statussymboler, og fritiden bliver en vare på lige fod med andre forbrugsgoder.

To af tidens mest eftertragtede ferieformer bliver camping og charterferien, hvilket hænger sammen med to betydningsfulde transportmidler: bilen og flyet, der begge har en revolutionerende betydning for turismens udvikling i 1900-tallet og for turismen som massefænomen.

Camping

Med privatbilismens gennembrud begynder det flakkende campingliv for alvor for Familien Danmark. Bilen, der før havde været en eksklusiv fritidsaktivitet for de rige, bliver nu næsten hvermandseje. Bilen bliver symbol på frihed og selvstændighed. Den giver befolkningen en ny bevægelsesfrihed, da man nu kan komme rundt i landet på en helt anden måde. Landevejene og det åbne udsyn giver en fornemmelse af, at verden ligger åben for én, og at man kan gøre, som man har lyst til.

Familiens søndagstur i det grønne kommer nu til at foregå rullende. Mens far gør bilen

klar, ordner mor madkurven, og så snart alt er pakket og klart, bliver den øvrige familie stuvet ind i bilen – hvad enten man har lyst eller ej. Bilen er farens stolthed, som man ikke skal sætte sig op imod. Stille og roligt går det ud ad de danske landeveje, hvor gensynsglæden med de landlige omgivelser er stor. Frokosten eller eftermiddagskaffen nydes gerne på en af de mange rastepladser, alt imens den forbikørende trafik drøner af sted få meter derfra. Men det betyder ingenting, det er en del af oplevelsen.

Det er ikke kun om søndagen, at bilen pakkes for at tage på udflugt. Bilferie bliver en populær ferieform blandt danskerne, især kombineret med camping. Modsat andre former for ferie, er campingferie forholdsvis billig, hvad der ikke gør den mindre attraktiv for arbejderklassen. Hvor sommerhuset er sommerbolig for familier i den lidt højere ende af den sociale rangstige, bliver teltet sommerbolig for mange familier i den lavere ende. I dag forholder det sig stadig sådan. For selv om stort set alle socialgrupper er repræsenteret på campingpladsen, er størstedelen af campisterne stadig arbejdere og lavere funktionærer.²¹

Campinglivet er ganske frit og uformelt, og det afspejler især arbejdernes måde at holde ferie på. Der er lagt op til en social og fælles ferie, hvor man hurtigt bliver gode venner med de omkringliggende campister. De fælles faciliteter som toiletter, baderum, vaske- og kogepladser er med til at gavne fællesskabet. Den sociale atmosfære på campingpladsen ligner den, man finder i kolonihaverne og for begge sociale rum gælder, at de minder om tiden i de gamle arbejderkvarterer, hvor man kom hinanden mere ved. Man sludrede med hinanden og hjalp, hvor man kunne. Et fællesskab, der efterhånden forsvinder i takt med den stigende individualisering og udflytningen til forstæderne. Campinglivets positive, sociale atmosfære er således endnu en grund til, at campingferien bliver populær.

Bilen er endvidere med til at gøre campinglivet tiltrækkende, da det både bliver nemmere og mere spændende at campere. Før lå de fleste fast på en campingplads i cykelafstand

fra byen, men med bilen kan man nu komme frit rundt i landet til steder, hvor man aldrig før har været. Man behøver heller ikke længe tænke på, hvor besværligt det er at komme rundt med alt udstyret; bilen gør det mindre betydningsfuldt, hvor meget teltet vejer eller fylder. De primitive, hvide bomuldstelte bliver derfor erstattet med store, kulørte villatelte. Samtidig kommer luftmadrassen og fodpumpen frem, og primussen bliver afløst af gasapparater og -flasker.

Efterhånden som man begynder at rejse sydpå, bliver campingferien charterrejsens billigere alternativ. På tre uger kan man komme vidt omkring i Europa, og for en større familie er dette en billig måde at holde ferie i udlandet på. Samtidig er leveomkostningerne i de sydeuropæiske lande væsentlig billigere end i Danmark, og på den måde går rejseudgifter og sparede leveomkostninger nogenlunde op med hinanden.

Men med årene udvikler den billige og primitive campingferie sig til en langt mere velorganiseret og avanceret ferieform – med et deraf stigende omkostningsniveau. Campingvognen begynder langsomt at erstatte villateltet, og med det stigende behov for tilbehør, der gør campinglivet mere mageligt, vokser der en hel lille campingindustri frem. Campingvognen bliver nærmest et rullende sommerhus, dog stadig med campistens oprindelige fordele: mobilitet og intimitet med naturen. I campingbranchen skelner man mellem 'heavy users' og 'light users'.²² Heavy users er campister, der ligger fast på én campingplads og gerne kommer tilbage år efter år, mens light users er campister, der rejser fra plads til plads. De 'tunge' campister gør campingvognen til deres hjem i sommerperioden med samme udstyr som derhjemme: fjernsyn, mikrobølgeovn, indlagt varme og toiletter – ja, sågar fliser og blomsterkummer. Visse campingpladser med mange fastligere kan nærmest forveksles med et parcelhuskvarter. Kvalitetsniveauet på campingpladserne er generelt blevet øget væsentligt, og de fineste kan tilbyde tennisbaner, swimmingpool, købmand og restaurant.

Charterferien

I omsætning kan camping dog ikke måle sig med det andet store C i feriebranchen – charter. Men i 1950'erne, hvor selskabsrejserne sydpå begynder, er der ikke tale om masseturisme, som vi kender det i dag.

Selskabsrejsernes busture til Syden indleder en ny epoke i den moderne turismes historie. Der går ikke langt tid, efter at de første selskabsbusser er sendt af sted, før der kommer gang i busturene – ikke mindst til Harzen og Gardasøen, som bliver de helt store destinationer. De færdigpakkede rejser gør det lettere og billigere at rejse, hvilket skaber en ny kategori af rejsende: mennesker, for hvem det at rejse til udlandet hidtil har været utænkeligt. Sammen med andre bliver man nu transporteret sikkert til det land, man gerne vil se, og man behøver ikke bekymre sig om billetter, hotel, mad m.v. – alt er ordnet hjemmefra. Sprogvan-skelighederne behøver man heller ikke tænke på, da alle de praktiske ting bliver ordnet af den sprogkyndige rejseleder, der også gerne hjælper med et par enkle gloser, så man kan klare sig på en restaurant eller i gadehandlen.

Det er altså langt fra de sprog- og rejsevan-te turister, der i første omgang tager sydpå, men en gruppe mennesker, der behøver charterrejsens tryghed. De er afhængige af rejsearrangørerne, som billedligt talt tager dem ved hånden og passer på dem på deres ferie. Det er uerfarne rejsende, som er usikre over for produktet ferierejser, hvilket er vigtigt at huske på i kritikken af 1960'ernes og 1970'ernes charterturist. Kritikken har ofte lydt, at turisterne ikke foretager sig noget på egen hånd, at de i overvejende grad er passive og ikke syn-derligt kræsnе eller krævende. Men egentlig er de jo bare glade for, at de har mulighed for at rejse til eksotiske steder, som Harzen og Gardasøen er på det tidspunkt.

Busrejserne fortsætter til det centrale Europa og Norditalien. Men efterhånden som folk overvinder deres flyskræk, overhales busrejserne af de mere komfortable og langt hurtigere flyrejser. Med den nye rejseform, flycharterrejsen, kommer der for alvor gang i danskernes udlandsrejser.

De fjerne rejsemål med et anderledes klima betyder, at rejsen ikke længere er forudbestemt til at ligge i højsæsonen, men kan foretages stort set året rundt. Den indbyrdes konkurrence mellem rejseselskaberne, det direkte salg af billetter og de udvidede sæsoner fører til, at langt flere har råd til at rejse. Det bliver efterhånden billigere at holde ferie langt væk i de varme lande end at holde ferie på hotel i Danmark. Samtidig er der sket en udvikling i privatforbruget, der gør, at man har råd til at rejse, eller at man i hvert fald tager sig råd til det. Det at holde ferie er blevet vigtigt, og helst skal ferien tilbringes sydpå, hvor vejret er godt og priserne billige – især på mad og drikke.

Charterferien bliver det, som arbejderne ser frem til: nu skal livet leves. Realiseringen af arbejderne drøm om et liv i frihed og luksus synes stort set henvist til ferierne. På ferien slår man sig løs, tager solbad ved swimming-poolen, drikker bajere og går på restaurant og diskotek. Charterferien giver nye muligheder: de billige priser tillader, at man med en almindelig indkomst kan gå ud og deltage i forlystelseslivet på en helt anden måde end derhjemme.

Charterferiens anderledes livsstil betyder en nedbrydning af eksisterende normer. Den sydlandske stemning med sol og varme får danskerne til at smide hæmningerne. På strandene bades der topløs, kroppene smøres ind i glinsende sololier, og der kæmpes en kamp om at blive mest brun. Bikinien og badebukserne bliver dagens påklædning, hvad enten man tager en forfriskning i en af barerne eller slentrer en tur gennem byen – en påklædning, man i Danmark aldrig ville vise sig i andre steder end på stranden. Om aftenen klædes der om til nattens festliv på de mange barer og diskoteker, hvor nye bekendtskaber søges. Nattelivets oplevelser, de nye bekendte og den frihed, der er forbundet med at være et fremmed sted, er iflg. den norske sociolog Jens Kr. Steen Jacobsen kendetegnet ved de tre f'er: 'fest, flirt og frihed' – en pendant til charterturismens velkendte s'er: sol, strand, sprut og sex.²³ I charterrejsen findes der et hedonistisk indslag, en længsel efter at nyde livet gennem

alle tænkelige former for frådseri, hvilket vækker forargelse blandt mange, der absolut ikke kan forstå, at man kan synke så dybt i den uge eller to, som ferien varer.

Specielt grisefesten bliver charterrejsens højdepunkt. Meningerne og forestillingerne om aftenarrangementet, hvor menuen står på helstegt pattegris og vin ad libitum, er delte, hvilket egentlig ikke er så mærkeligt, idet grisefesten netop er en grænseløshedens, umådeholdets og overdrivelsens fest med rødder tilbage til middelalderens karnevalskultur.

Det er ikke ligefrem æstetisk nydelse, man forbinder med grisefesten, hvis hovedformål er at æde og drikke sig fuld. Men hvad er det så, der gør grisefesten til et af charterrejsens mest efterspurgte arrangementer? Ifølge de finske antropologer Eeva Jokinen og Soile Veijola er der noget ophidsende og fascinerende over den – på samme måde, som der er over karnevalet med dets rituelle indslag i form af folkefester, parader, maskeoptog og dans. Karnevalet er kroppens fest, karakteriseret ved seksuel promiskuitet, fed mad, berusende drikke, en ændret jeg-opfattelse, morskab og grotesk realisme. Det udgør dermed en fremtrædende modsætning til hverdagen og arbejdet.²⁴ Det er denne frigørelse fra hverdagens normer og muligheden for at glemme sig selv, der gør karnevalet så fascinerende og tillokkende. Det er den samme slags fascination og søgen efter frigjorthed fra ens egen kulturelle baggrund, som vi finder hos 1960'ernes og 1970'ernes charterturister. Gennem rollen som turist kan man få udløb for sine drifter og lyster, mens man er beskyttet af turismens masker og ritualer.

Som de øvrige ferieformer, der har tiltalt arbejderne gennem 1900-tallet, bygger charterferien på fællesskabet. Dens utallige tilbud om fælles arrangementer er med til at cementere rejsen som en kollektiv aktivitet. Også de fysiske rammer omkring hotellet understreger det kollektive: swimmingpoolen, restauranten og baren er naturlige samlingspunkter for mange aktiviteter i løbet af ferien.

Afslutning

Arbejdernes fritids- og feriemønster har været rettet mod karnevalets og forlystelsens turisme. Det centrale er at være sammen med andre mennesker. Man vil derhen, hvor der er mange mennesker, og de mange mennesker er en betingelse for, at man trives. At betragte andre udgør en vigtig del af den kollektive oplevelse og medfører ofte kontakt med andre turister end ens egne rejsekammerater.

Det festlige samvær, det sociale sammenhold og fællesskab har for arbejderne været afgørende i valget af ferieform. Men også afslapning og rekreation har været vigtige mål for ferien, hvad der naturligvis hænger sammen med arbejdernes ofte hårde fysiske arbejde. I dag har dette ændret sig. Arbejdet er ikke længere så fysisk belastende som tidligere; snarere er det kendetegnet ved dets ensformighed og monoton. Det stiller nye krav til turismen, hvor ønsket om oplevelser er stigende. Endvidere er der ikke længere tale om uerfarne turister, men om folk, der er vant til at rejse og begå sig udenfor de danske grænser.

Det er dog stadig den største del af den danske befolkning, som rejser for at slappe af. Ligesom ønsket om at komme væk fra hverdagens trummerum er hovedmotivet for at tage ud at rejse. Badeferier eller solskinsferier udgør en stor del af feriemarkedet, og den fortrukne rejsedestination hedder stadig Middelhavet eller 'Syden'.

Noter

1. Inge Jørgensen, Henrik Guldsø Nielsen, *Arbejdererindringer. Kilder til Danmarkshistorie ca. 1860 - 1960*, Skoleforvaltningen for Aalborg kommune, Ålborg 1981, s. 48.
2. Oskar Hansen, Et københavnsk arbejderhjem i: Povl Bagge (red.), *Danske hjem ved aarhundredskiftet*, bind 1, København 1947, s. 20.
3. Svend Aage Andersen, *Salt og brød gør kinden rød. Arbejderliv i Århus 1870-1940*, Århus 1985, s. 149.
4. P. B. Jacobsen (red.), *Dansk Vandrelaug. Oplysning om den danske vandrebævegelse og dens virke*, København 1938, s. 66.
5. Kirsten Strandgaard, Ole Strandgaard, *Ferie i Danmark i: George Nellesmann (m.fl.), Dagligliv i Dan-*

mark i vor tid, bind 2: Arbejde og fritid, København 1989, s. 178.

6. Claus Nielsen, "Øiet aabnes, Legemet udvikles og Hurtigheden skærpes" – sportens fremkomst og gennembrud i Århus, *Den jyske historiker*, Nr. 53, 1990, s. 78.

7. Per-Markku Ristilammi, Strandvisioner. Om skapelsen av ett modernt stadsrum i: Katarina Saltzman, Birgitta Svensson (red.), *Moderna Landskap*, Stockholm 1997, s. 103 ff.

8. Bo Bramsen (red.), *Strandvejen – før og nu*, bind 1, København 1995, s. 220.

9. *Social-Demokraten* 31.5 1932.

10. *Social-Demokraten* 30. 5 1932.

11. *Rigsdagstidende* 1937-38, sp. 2875, 3352, 4837 og 4870.

12. Ib Kolbjørn, Ferie og Rejseliv i: Julius Bomholt (red.), *Kulturen for Folket. Arbejdernes Oplysningsforbund*, København 1938, s. 170.

13. Dansk Folkeferie, *Dansk Folkeferie's Beretning 1938-1947*, ABA.

14. Dansk Folkeferie, *Folkeferie -dengang, nu og i fremtiden. Jubilæumsnummer 1998*.

15. Ibid.

16. Dansk Folkeferie, *Dansk Folkeferie's Beretning 1938-1947*, ABA.

17. Dansk Folkeferie, *Dansk Folkeferie's jubilæumsnummer 1958*, ABA.

18. Søren Mørch, *Den ny Danmarkshistorie 1880-1960*, København 1982, s. 376.

19. Svend Aage Andersen, *Arbejderkultur i velfærds-samfundet*, SFAH's skriftserie nr. 39, København 1997, s. 188.

20. P-H Kühn (m.fl.), *Fritidsvaner i Danmark med særligt hensyn til radio og fjernsyn*, Socialforskningsinstituttet, København 1966, s. 22.

21. Kirsten Strandgaard, Ole Strandgaard, Ferie i Danmark i: George Nellesmann (m.fl.), *Dagligliv i Danmark i vor tid, bind 2: Arbejde og fritid*, København 1989, s. 179.

22. Ibid.

23. Jens Kr. Steen Jacobsen, Kollektivitet og individualisme på charterreiser i: Jens Kr. Steen Jacobsen, Arvid Viken (red.), *Turisme. Fenomen og næring*, Oslo 1997, s. 118.

24. Eeva Jokinen, Soile Veijola, Ett försök till grise-festens teori i: Jens Kristian Jacobsen (red.), *Friheten i det fjerne. Turismens myter og realiteter*. Nordisk Sommeruniversitet, Aalborg og Oppland Distrikthøgskole, Lillehammer 1988, s. 105.

Abstract

Tina Skovsted: From precious little leisure time to barbecue-parties in Mallorca, *Arbejderhistorie* 1/2001, pp. 23-37.

At the start of the 20th century holidays were an unknown concept for the greater part of the Danish population. Walks, particularly in the woods on Sundays when free from work, were the workers' main form of recreation. Improved standards of living in the first decades of the 1900's meant that workers gradually had the means to rent an allotment where they could build a little house. However, it is not until the enactment of legislation on holidays in 1938, which secured for workers 12 days' holiday with pay, that one can really begin to talk about working class tourism. Fresh air and physical exercise characterise leisure interests in the 1930's and 1940's. New values gained influence and together with a greater amount of leisure time this provided fertile conditions for the spread of a whole number of open-air movements such as hiking and scouting but also bathing became popular. The growth of the welfare state from the mid-1950's with its accompanying improved living standards and higher wages led to the emergence of new leisure and holiday forms at the expense of old forms. Going to the allotment was replaced by summerhouse holidays and cycling holidays were replaced by motoring holidays. Two of the most desirable types of holiday were camping and, in the 1960's, and 1970's, charter holidays to the Mediterranean. Working class tourism as such has taken on changing forms throughout the 20th century but it has always been characterised by the fact that festive gatherings, social unity and co-operation have been the determining factors in the workers' choice of the type or form of holiday.

Tina Skovsted
cand.mag. i kulturformidling og etnologi
Hollændervej 4 A, st. th.
1855 Frederiksberg C
Tlf: 33 31 31 16
E-mail: tina.skovsted@worldonline.dk